

LİSÂN-I PEPEGÎ (KEKEME DİLİ) İLE YAZILMIŞ BİR ELİFNÂME ÖRNEĞİ
The Example Of An Elifname Written With Lisan-ı Pepegî (Shuttering Language)

H. Dilek BATİSLAM¹

¹ Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü, batislam@cu.edu.tr, orcid.org/0000-0001-9809-5711

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 01.07.2021
Kabul/Accepted: 06.09.2021

DOI:10.20322/littera.960796

Anahtar Kelimeler

Kekeme Dili, Elifnâme,
Benderli Cesârî.

ÖZ

Lisân-ı Pepegî (Kekeme dili) ile yazılan şiirler kekemelerin konuşmalarının yani hece tekrarlarının taklit edilerek yazıldığı şiirlerdir. Tekrarlar genellikle kelimelerin ilk hecelerinde olmakla birlikte kimi örneklerde orta veya son hecelerde de görülebilir. Bu tür şiirlerde çoğunlukla gazel nazım şekli kullanıldığı için "Lisân-ı Pepegî Gazel" vb. başlıklara yer verilmiştir.

Elifnâmelere gelince; dize ya da beyitlerinin ilk harfleri alt alta getirildiğinde Arap alfabesindeki elif'ten başlayıp ye'ye kadar sıralı şekilde devam eden şiirler elifnâme olarak isimlendirilmiştir. Çeşitli nazım şekilleriyle ve değişik konularda yazılabilen elifnâmelerin aruz ya da hece vezniyle yazılmış örnekleri vardır. En önemli özelliği dize ya da beyitlerin ilk harflerinin alfabetik sıralanması olan elifnâmeler bu yönleriyle akrostiş ya da muvaşşah niteliği taşıyan şiirlere benzer. Muvaşşahlarda dize başlarındaki harfler alt alta getirildiğinde bir isim ortaya çıkar.

Yazımızda ele alacağımız Benderli Cesârî'ye ait şiir, kekeme dili ile elifnâmeyi bir araya getirmesi bakımından ilgi çekici bir örnektir. Her iki şiir çeşidinin de farklı şekilde yazılanları olmakla birlikte, incelediğimiz bu metin benzerlerine çok rastlanmaması dolayısıyla dikkate değerdir.

ABSTRACT

Poems written in Lisan-ı Pepegî (Stuttering language) are poems that are written by imitating the speeches of stutterers, that is, syllable repetitions. Repetitions are usually in the first syllables of words, but in some examples they can also be seen in the middle or last syllables. Since the poetry of gazel is generally used in such poems, "Lisan-ı Pepegî Gazel" etc. headings are included.

As for the elifnames; when the first letters of the verse or couplets are placed one under the other, the poems starting from the first letter of Arabic alphabet and continuing in order until latest letter are named as elifname. There are examples of elifnames that can be written in various poetry forms and on different topics, written in prosody or syllabic. Elifnames, whose most important feature is the alphabetical order of the first letters of the string or couplets, are similar to the poems with acrostics or muvassah features. When the letters at the beginning of the string are put one under the other in the muvassahs a name appears.

The poem of Benderli Cesari, which we will discuss in our article, is an interesting example in terms of bringing together stuttering language and elifname. Although both types of poetry are written differently, this text that we have examined is noteworthy as there are not many similar ones.

Keywords

Stuttering Language,
Elifname, Benderli Cesari.

Atıf/Citation: Batislam, H. D. (2021), "Lisân-ı Pepegî (Kekeme Dili) ile Yazılmış Bir Elifnâme Örneği", *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7/4, 964-976.

Sorumlu yazar/Corresponding author: H. Dilek BATİSLAM, batislam@cu.edu.tr

GİRİŞ

Lisân-ı Pepegî (Kekeme dili) ile yazılan şiirlerde kekemelerin konuşmaları, aynı heceyi birden fazla tekrarlamaları örnek alınır. Tekrarlar çoğu zaman kelimelerin ilk hecesiyle yapılırsa da bazı örneklerde orta ya da son hece tekrar edilebilir. Bu tür şiirler “gazel-i pepegî, lisân-ı pepegî, pepegî gazel, peltek-nâme, kekeme-nâme” gibi isimlerle de anılmıştır. Bazı kaynaklarda kekeme dili ile yazılmış şiirlerin özellikleri ve içerikleri tespit edilmiş, farklı biçimlerde yazılmış örnek metinler verilmiştir. Gazel nazım şekliyle yazılmış şiirlerin çoğunlukta olduğu örnekler arasında beyit ve kıt’alar da yer almaktadır. Şiirlerin bir bölümünde başlıklara da rastlanmaktadır (Çelebioğlu 1998a: 497-502). Feyzî’nin

Lisân-ı Pepegî

Fe’îlâtün (Fâ’îlâtün) / Fe’îlâtün/ Fe’îlâtün/ Fe’îlün (Fa ‘lün)

Se se sevdim be be ben bir ne ne nevreste güzel

Hü hü hüsnü ge ge gerçi me me mehtâba bedel

Zü zü zülfü se se sevdâsı sı sına düşeli

Va va vardır şi şi şimdi a a ‘aklımda halel

Be be bebgâ mi mi misli nu nu nutk itse o şûh

Sa sa saçar fe fe femden sü sü sükkerle asel

Ya ya yandın na na nâr-ı a a ‘aşka ‘âşık

E e ey dil bu bu budur ta ta tâ resm-i ezel

Na na nazmım gö gö gördü di di didi pepegî

Fe fe Feyzî o o olmuş bi bi bir hoşça gazel (Çelebioğlu 1998a: 499) gazeli gibi kekemelerin söyleyişinin taklit edildiği kekeme diliyle yazılmış âşıkâne içerikli şiirler vardır. Kekeme diliyle oluşturulmuş şiirler hakkında çok fazla çalışma olmasa da farklı vesilelerle kimi yazılarda değişik örnek ve açıklamalara yer verilmiştir. Örneğin; “Pelteklik, dil basıklığı, söz söylerken dildeki tutukluk, kekeleme” anlamındaki lüknet ya da aynı anlamdaki “lüknet ve lüknet” kelimelerinden yola çıkarak bu konuyu ele alan çalışmalar da vardır. Lüknetin edebiyat terimi olarak kullanımına işaret edilerek, ibarede kelimelerin insicamsızlığından meydana gelen ve ancak kulak

zevkiyle anlaşılabilen bir kusur olduğu söylenmiştir. Aynı kökten türemiş “elken” kelimesinin de “dilinde tutukluk olan kişi” için kullanıldığı belirtilmiş, divan şairleri arasında “lüknet”i olanlara değinilmiştir. Ayrıca divan şiirinde “lüknet”in değişik şekillerinin sevgilide bir güzellik unsuru olarak ifade edildiği örnekler üzerinde durulmuştur (Kurnaz 1990: 117-123; Kurnaz 1997: 471-479). Kekeme dili ve bu dilin divan şiirinde kullanımını başka bakış açılarıyla değerlendiren çalışmalara da rastlanır (Özgül 2006: 381; Tökel 2010: 222-224; Demirel 2017: 300).

Tür ve şekil bilgisi ile ilgili kaynakların çoğunda elifnâmeleri doğrudan bir tür olarak tanıtmaya yönelik pek fazla bilgi yoktur. Harfleri konu edinen bazı çalışmalarda elifnâmelerden söz edilmiştir (Çelebioğlu 1998b: 607-624; Tökel 2003: 81-83; Demirel 2017: 289-303). Elifnâmelere değinen yazılarda; elifnâmelerin farklı örnekleri olmakla birlikte, daha çok mısra başındaki kelimelerin ilk harflerinin alt alta, elif'ten ye'ye kadar ters ya da düz alfabetik bir şekilde sıralanmasıyla oluştuğu; divan ve halk edebiyatında görüldüğü; içerik açısından dinî, tasavvufî veya din dışı örnekleri bulunduğu; eğlence vb. çeşitli amaçlarla yazıldığı belirtilmiştir (Çelebioğlu 1998c: 605-606; Öztoprak 2009: 817-829). Elifnâmeleri akrostişlerle (Yekbaş 2012: 2649-2700) birlikte değerlendiren (Dilçin 1983: 493-499; Tavukçu 2017: 257-273), Batı'da alfabedeki tüm harfleri içeren metin olarak tanımlanan “Panagram”la her mısrası alfabenin bir harfiyle başlayan “altın alfabe” adı verilen şiirlerle benzer tür olarak gösteren (Tökel 2010: 53-59) kaynaklar vardır.

Elifnâmelerin özelliklerini anlatan yazıların yanı sıra son zamanlarda kimi şairlerin elifnâmelerini konu alan çok sayıda makale ve bildiri yayımlanmıştır¹. Çeşitli örnekleri ortaya konulan elifnâmelere bakıldığında biçim ve

¹ Bu tür yayınlara şu örnekler verilebilir: Mustafa Demirel, “Âşık Paşa'nın Elifnâmesi ve Dil Özellikleri”, *Bilig*. S. 3. Ankara, 1996, s. 202-246; Selami Turan, “Hatâyî'nin Elifnâme Tazında Yazılmış Şiirleri”, *Arayışlar, İnsan Bilimleri Araştırmaları*. S. 11, Isparta, 2004, s. 107-125; Nihat Öztoprak, “Bursalı Feyzi Efendi'nin Elifnâmeleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. S. 35. İstanbul, 2006a, s. 135-167; Nihat Öztoprak, “Elifnâme Yazma Geleneğine Göre Fuzûlî'nin Elifnâmesi Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Uluslararası V. Dil, Yazın, Değişbilim Sempozyumu Edebiyat, Edebiyat Öğretimi ve Değişbilim Yazıları*, Pegem A Yayıncılık, İstanbul, 2006b, s. 327-336; Selami Turan, “Sultan da Elif-Ba Yazar: Muhibbî'nin Elifnâmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*, Isparta, 2007, s. 627-633; Hakan Taş, “Deli Birader Gazali'nin Elifnâmesi”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/2. Spring, 2008, s. 642-652; Selami Turan ve Kamile Çetin, “Elifnâmelerde Dil ve Üslup Özellikleri Mihrî ve Nesimî Örneği”, 2. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (Dil ve Üslup İncelemeleri)*, (19-21 Ekim 2011), 2011, s. 1099-1120; Gülşen Candan, “Senî Ali'nin Elifnâmesi”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/1 Winter, 2012, s.631-641; Feridun Hakan Özkan, “Kaygusuz Abdal'ın Elifnâmesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, S 64, 2012, s.185-198; Nuran Öztürk, “Elifnâme ve Nidâî'nin Elifnâmesi”, *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu, Bildiriler*, (20-22 Ekim 2011), Adana, 2012, s. 173-183; Muvaffak Eflatun, “Hoca Saadettin Efendi'nin Elifnâmesi”, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 12/30, Ankara, 2017, s. 125-136; Lokman Taşkesenlioğlu, “Divan Edebiyatında Elifnâmeler ve Bilinmeyen İki Elifnâme Örneği: Memi Can Saruhânî ve Ömer Karîbî Elifnâmeleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (TAED)*, S 58, Erzurum, 2017, s. 159-202; H. Dilek Batıslam, “Mihrî Hatun'un Elifnâmeleri”, *Uluslar Arası Türk Dili ve Edebiyatında Kadın Sempozyumu (4-6 Mayıs 2017 Amasya)*, *Bildiriler Kitabı*, Editörler: M. Fatih Köksal, Mücahit Kaçar, Mevlüt İlhan, Ankara, 2017, s. 185-196; H. Dilek Batıslam, “Kıbrıslı Âşık Kenzî'nin Elif-Nâmeleri”, *KKTC Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Adalarda Türk-İslâm Kültürü Sempozyumu (16-17 Kasım 2017-Lefkoşa)*, *Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, Ocak, S.2, 2018, s. 7-16. (Lefkoşa, KKTC); Hasan Kaplan, “Münîrî'nin Şiirlerinde Harf Simgeçliliği ve Şairin Elif-nâmesi”, *Uluslararası Amasya Şairleri Bilim Şöleni, Amasya Üniversitesi, (4-6 Ekim 2018)*, Amasya, 2018, s.177-208; Ridvan Çetin, “Seyyid Süleyman Mahvî Divanı'ndaki İki Elif-name”, *İlahiyat Araştırmaları Dergisi / Journal of Divinity Studies Sayı / No. 13, Haziran / June, 2020*, s.1-23; Orhan Kurtuluş, “Türk Edebiyatında Elifnâme ve Hüsnî'nin Elifnâme'si”, *Doğan Kaya Armağanı*, 70. YaşHatırası, C.II, Vilayet Yayınevi, Sivas, 2021, s. 867-881.

içerik açısından farklı özelliklere sahip oldukları görülmektedir. Şiirleri arasında elifnâmelere yer veren şairlerin çoğu kendi bilgi ve tecrübelerine, zevklerine, yeteneklerine bağlı olarak içerik ve biçim bakımından bazı değişikliklere gitmişlerdir. Bu bağlamda elifnâmelerin alışılmış yaygın görülen örnekleri dışında mensur yazılmış (Özkan 2012: 185-198), Latin harflerine göre düzenlenmiş (Güvenç 2013: 1003-1016), edebî tarz olarak değerlendirilmiş (Kınay 2013: 1205-1213) ya da birden fazla özelliğin bir arada sergilendiği (Özcan 2015: 191-204), ('arz-ı hâl elifnâme gibi) şekilleri ve (Uz ve Yıldız 2019: 1587-1601) diğer Türk topluluklarında var olanları (Gökçimen 2010: 105-120) ortaya çıkarılmıştır.

Bizim üzerinde duracağımız metinde, elifnâme ve kekeme dili olmak üzere iki farklı özellik bir araya getirilmiştir. Metni ilginç hâle getiren de bu durumdur. İnceleyeceğimiz elifnâme XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başında yaşadığı bilinen Benderli Cesârî'ye aittir. Cesârî hem divan şairi hem de saz (meydan) şairi özellikleri taşıyan, yaşadığı dönemin tarihî olaylarını ve edebî değişimlerini şiirlerine yansıtan şairlerdendir. Ruslarla yapılan savaşlardan, dönemin padişah, sadrazam, paşa ve yeniçeri ağalarına kadar çok çeşitli tarihî, siyâsî olaylar ve kişiler Cesârî'nin şiirlerinde yer almıştır. Ayrıca şair, divan şiiri geleneği ile âşıklık geleneği arasındaki etkileşimleri de şiirleri aracılığıyla ortaya koymuştur. Özellikle XVIII. yüzyılda biçim ve içerik bakımından birbirine çok yaklaşan divan şiiri ile halk şiiri geleneğiyle beslenen Cesârî'nin şiirlerinde bu iki geleneğin yakınlaşması görülür. Cesârî'nin bir başka özelliği de II. Mahmut'un maiyyetinde bulunan bir şair olmasıdır (Akkuş 2010: 6). Cesârî hakkında yapılmış doktora tez çalışmasında şairin sıralanan bu dikkat çekici kimi özellikleri dışında hayatı, edebî kişiliği ve şiirleri hakkında ayrıntılı olarak bilgi verilmiştir (Akkuş 2010: 7-132). Cesârî, sanat ve hüner göstermeye düşkün bir şair olup şiirleri arasında "muvaşşah, mühmel, bî-nukat, çâr-ender-çâr, gazel-i dâire" vb. sanatlı şiirlerden başka musammat gazeller de bulunmaktadır (Akkuş 2010: 164, 313). Cesârî'nin divanında yer alan ve şairin şiirin başlığında da ifade ettiği kekeme diliyle yazılmış elifnâme metnini ve bugünün diline çevirisini aşağıda veriyoruz:

Elif-nâme-i Pepegî

Fe'îlâtün (Fâ'îlâtün) / Fe'îlâtün/ Fe'îlâtün/ Fe'îlün (Fa 'lün)

E e evvel be be bende te te tekmîl şî'âr

Sa sa sâni ca ca cânâ ha ha hâsıl-ı esrâr

"Ey sevgili! Bende (önce) başlangıçta, ilk olarak (bütün) işaretler tamamlandı. (Sonra) ikinci (olarak) sırlar ortaya çıktı."

Hi hi hizmet da da dâ'im za za zâtum kıldı

Ra ra rağbet ze ze zerde se se sevdüm bir yâr

“Bir yar sevdim, rağbet(i) altın(a)dır; kendim sürekli (ona) hizmet kıldı(m).”

Şa şa şâni sa sa salsam da da Dahhâk gibi

Ta ta tañ mı za za zâhir ‘a ‘a ‘avn-i Hak var

“Dahhâk gibi şöhretli olsam buna şaşılır mı? Görünürde Hak yardımı var.”

Ga ga gâyet fe fe fenne ka ka kâdir oldum

Ka ka kâmil le le lendüm me me mesken bu diyâr

“Çok (son derece) bilime gücüm yetti, sahip oldum; olgunlaştım, yaşayacağım yer bu toprak.”

Na na nâdir va va vardur he he hem-dem olacak

La la lâyk ya ya yâre ola cân nakd(i) nisâr

“Yakın dost, arkadaş olacak (kimse) az bulunur, az vardır. Can nakdini sevgiliye saçmak (onun uğruna harcamak) uygun (dur), yakışır.”

Ey Cesârî pepegîler gazeli bu nazar et

Buldu anuñla hemîşe bu elif-nâme karâr (Akkuş 2010: 564-565)

“Ey Cesârî! Bak bu gazel kekemeler gazeli. Bu elifnâme daima (her zaman) onunla devamlılık buldu.”

Cesârî elifnâmesinde, metinde koyu renkle gösterilerek işaret edildiği gibi, bilinen örneklerin çoğunda rastlandığının dışında, alfabe harflerine yukarıdan aşağıya ya da aşağıdan yukarıya değil de yan yana beyit içindeki kelime başlarında yer vermiş ve Arap alfabesindeki yirmi dokuz harfi kullanmış, harf atlamamıştır. Beşinci beyitte beş harf olmak üzere diğer beyitlerin her birinde altı harf bulunmaktadır. Altı beyitlik gazelin ilk beş beytinde alfabe harflerini tamandıktan sonra, makta beytinde şair, şiirinin özelliğini açıklamış, gazelin kekeme diliyle yazıldığına ve elifnâme olduğuna, başlıkta izah ettiği şekilde, yeniden dikkat çekmiştir.

İçerik açısından bakıldığında şiirde şair, sevgiliye seslenerek kendisinde bulunan, tamamlanmış işaretler sayesinde sırların ortaya çıkacağını söyler. Sevdiğine sürekli hizmet ettiğini ancak onun altına (maddi varlığa) rağbet ettiğini belirtir. Dahhâk gibi şöhretli olmasına şaşılmaması gerektiğini, bunun ilahi yardımla olduğunu ifade eder. Bu beyitte şairin İran mitolojisindeki Dahhâk’a şöhret bağlamında telmihte bulunması dikkat

çekicidir. Sonraki beyitte Cesârî ilim sahibi olup olgunlaştığını ve yaşayacağı yeri seçtiğini anlatır. Beşinci beyitte, gerçek dost olunacak insan az bulunduğu için sevgilinin yolunda canı feda etmenin uygun olacağını dile getirir. Son beyitte de şiirin özelliğini belirterek gazeli tamamlar. İçerik açısından şiirde anlatılanlar arasında tam bir konu bütünlüğü bulunduğu söylenemez.

Telmih unsuru olarak şairin şiirinde yer alan Dahhâk İran hükümdarlarından. İki omuzu üzerinde iki yılan oturur. Bu yılanlara her gün iki çocuk beyni yedirilir. Dahhâk-î Mârî adıyla da tanınan bu kişi zulmüyle meşhurdur. Rivayete göre, Dahhâk Mirsâd adlı bir Arap beyin oğludur. Şeytan iyi insan kılığına girip telkinde bulunarak ona babasını öldürtmüştür. Padişah olan Dahhâk'a aççılık yapan şeytan bir yolunu bulmuş onu iki omuzundan öpmüştür. Omuzundan yılanlar çıkmış ne kadar kesilirse kesilsin yerinden sürekli yenileri çıkmaya devam etmiştir. Bu kez doktor kılığına giren şeytan, yılanların başının kesilmesi yerine onlara insan beyni yedirilmesini tavsiye etmiştir. Zalim bir hükümdar olan Dahhâk, halktan insanların beyinlerini omuzundaki yılanlara yedirmeye başlamıştır (Pala 1989: 119)².

Elifnâmelerde kullanılan dil ve üslup genellikle şaire ve elifnâmenin içeriğine bağlı olarak değişmektedir. Cesârî'nin şiiri alışılmış örneklerden farklı olduğu için dil ve anlatımında kekeme dilinin özellikleri etkili olmuştur. Kekeme diline bağlı olarak yapılan ses tekrarları ve hece tekrarları ahengi artırıcı etki yaratmıştır. Genel anlamda dil bakımından değerlendirildiğinde Cesârî'nin elifnâmesinde kullandığı kelimelerin büyük bir kısmının Arapça bir kısmının da Farsça kelimeler olduğu görülür. Şiirde Türkçe kelimelerle daha az karşılaşmaktadır. Farsça kurula göre yapılmış sadece iki tamlama kullanılmıştır ('avn-i Hak, hâsil-ı esrâr). Büyük ölçüde divan şiirinin söz varlığı içinde yer alan kelimelerden yararlanılmıştır. Şiirde, kekeme taklidine yönelik tekrarlanan ses ve heceler dışında, dil anlamında alışılmadık bir duruma rastlanmaz.

Cesârî'nin elifnâmesine çok benzeyen başka bir şiir örneği Nehrî adlı şaire aittir. Hangi yüzyılda yaşadığı tam bilinmeyen, hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmayan Nehrî'nin tekke şairi olduğu söylenir. Saadettin Nüzhet Ergun'un hazırladığı antolojide "nefes" başlıklı iki ayrı şiirine yer verilmiştir (Erdoğan 2015). Nehrî'nin bu şiiri iki farklı yazıda iki ayrı kaynaktan alınarak örnek verilmiş, şiirin elifnâme özelliği ve "kekeme dili" ile yazılmış olduğu belirtilmiştir (Çelebioğlu 1998a: 501; Demirel 2017: 300, 303). Vezni ve nazım şekli aynı, ancak bir beyit az olan Nehrî'nin şiiri Cesârî'nin şiiriyle benzer şekilde düzenlenmiş, Arap alfabesindeki harfler beyitlerdeki kelimelerin başında yan yana sıralanmıştır. Nehrî'nin şiirini aşağıda veriyoruz:

² Dahhâk'la ilgili daha geniş bilgi için ayrıca bk. Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s. 142-150; Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, s. 227-230.

Fe'îlâtün (Fâ'îlâtün) / Fe'îlâtün/ Fe'îlâtün/ Fe'îlün (Fa 'lün)

A a akdem be (bi) be (bi) bizler te (ta) te (ta) tâbân oluruz³

Se (sa) se (sa) sâni ce (cü) ce (cü) cümle ha ha handân oluruz

Ha ha hayli de de demde ze (zi) ze (zi) zillet oluruz (çekeriz)

Re re renci ze (za) ze (za) zahmet se (su) se (su) sultân oluruz

Şe (şi) şe (şi) şimdi sa (so) sa (so) sonra da da darb ile hemân (hemen)

Ta ta tâhir za za zâhir i i 'îrfân oluruz

Ga ga gayri fe fe fenâ (da) ka (ku) ka (ku) kudretle hemân⁴ (hemen)

Ke (kâ) ke (kâ) kâfir le le lerle me (mi) me (mi) mîzân oluruz

Ne ne Nehrî he (he) (hi) hidâyet ve (vi) (ve) vilâyet gözetir (gözedir)

E e elif'le le (lâ) le (lâ) lâm (a) ye (ya) ye (ya) yârân oluruz (Çelebioğlu 1998a: 501; Demirel 2017: 300)

Nehrî'nin şiiriyle Cesârî'nin şiirinde görülen biçimsel benzerlik dışında, harflerin sıralanmasındaki sayı ve düzen ile bazı kelimelerde de ortaklık vardır. İlk beyitlerde yer alan “akdem, evvel ve sâni” kelimeleri gibi. Nehrî, Cesârî'den farklı olarak dize sonlarında “oluruz” kelime redifini kullanarak şiirde anlam bütünlüğünü güçlendirmiştir. Metne yer veren kaynaklardan birine göre, şiirin başında çift matla vardır. Çünkü ilk iki beytin sonunda redif tekrar edilmiştir (Demirel 2017: 300). İçerikte, tasavvufî göndermeler ve anlamca beyitlerin birbirini tamamlayıcı nitelikte oldukları görülmektedir. Nehrî, son beyitte harf sıralamasında “vav-he” sıralaması yerine “he-vav” sıralamasıyla harf sırasını değiştirmiştir. Her beyitteki harf sayısı Cesârî'de olduğu gibi ilk dört beyitte altı, son beyitte beştir. Nehrî'nin şiirinde birkaç kelimedeki kelimelerden önceki hecelerde kullanılan ünlüler kelimenin ilk hecesindeki ünlülerden farklıdır. Alıntı yapılan kaynaklarda yazım birliği yoktur. Her iki elifnâme de biçim ve içerik açısından bilinen örneklerle aynı nitelikte olmadığı için iki örnekteki özellikler ve benzerlikler dikkat çekicidir.

³ Şiirin iki ayrı kaynaktaki metninde bazı değişiklikler olduğu görülmektedir. Bu nedenle Çelebioğlu'nun metindeki hece ve ses değişiklikleri parantez içinde ve italik olarak verildi.

⁴ Bu beyitte ve sonraki beyitte parantez içinde verilen unsurlar beyitte vezni bozan fazlalıklar olarak görünmektedir. Paranteze alınan harf ve heceler kaldırıldığı zaman vezin düzelmektedir. Vezne uymayan dizeler diğer kaynaktaki aynı şekilde yer almamıştır.

Cesârî'nin elifnâmesi, elifnâmeleri ele alan çalışmalarda bazen örnek olarak zikredilmiş (Öztürk 2012: 176; Özcan 2015: 195; Uz ve Yıldız 2019: 1592) bazen de metin olarak verilmiş ancak ayrıntılı olarak incelenip değerlendirilmemiştir (Taşkesenlioğlu 2017: 182-183; Özgül 2018: 199). Birkaç çalışmada ise, bu elifnâme metni farklı bakış açılarıyla öne çıkarılmıştır. Metin divan şiirinin dilindeki değişime örnek verilmiştir (Özgül 2006: 381). Divan şiirine Rus biçimciliği kuramıyla bakılan bir çalışmada metnin; "hem ritimsel açıdan hem de başkalaştırma açısından kayda değer olduğu; kendi başlarına bir anlam taşımayan hecelerin şiir dilinde ritmik bir unsura dönüşebildiği; kekemeliğin bir konuşma dili kusuru kabul edilip kulağa tırmalayıcı geldiği; ancak şairin, bu dili vezin ve kafiye yardımıyla değiştirip bozarak bir ses cümbüşüne çevirdiği; şiirin ritmik hızına uygun telaffuz edildiğinde veznin konuşma dilini nasıl farklılaştırdığının görüleceği" anlatılmıştır (Kayaokay 2015: 167).

Bir başka bakış açısı da söz konusu elifnâme metninin bir deneysel edebiyat örneği olarak kabul edilmesidir. Divan edebiyatını deneysel edebiyat bakımından inceleyen araştırma ve yayınlar çok fazla olmamakla birlikte, bu tür çalışmaların bazılarında divan şiirinin deneysel yönlerinden biri olarak kekeme dilinin taklit edilmesiyle yazılan şiirler örnek gösterilmiştir (Tökel 2010: 222-224). Ayrıca sadece kekeme diliyle yazılan şiirler değil, şairlerin başka beden kusurlarını dikkate alarak yazdıkları şiirler de vardır. Nâbî'nin cücelerin beden kusurlarını taklit eden bir dille yazılmış gazeli (Tökel 2009: 267-276) ya da kamburla boduru konu edinen şiiri (Tökel 2010: 225-226) gibi. Beden kusurları dışında farklı konuşma şekilleriyle "lisân-ı sıbyan" (çocuk diliyle) (Çelebioğlu 1998d: 489; Kayaokay 2015: 167), "kuşdiliyle" (Köksal 2016: 223-232; Kayaokay 2015: 168; Tökel 2010: 233-236) söylenmiş şiirlere de rastlanmaktadır. Bütün bu değişik örnekler de deneysel edebiyata dâhil edilebilmektedir (Tökel 2010: 221-225, 233). Son zamanlarda divan edebiyatının deneysel örnekleri üzerinde durulan bahsettiğimiz dışında başka metinlerle ilgili yazılar da yayımlanmıştır (Köksal 2012: 135-143; Koçoğlu 2016: 336-342; Topal 2017: 165-178; Ciğa 2020:431-480).

Divan şairlerinin şiirleri arasında alışılmadık şiir örnekleri bulunmaktadır. Ancak bu tür şiirlerle ilgili birbirine benzemeyen yönlerden yapılan değerlendirmeler ve bakış açıları aynı olmadığı için ortaya çıkan sonuçlar da değişmektedir. Bazı edebî metinler değerlendirilirken bakış açısından kaynaklanan bir yönü dikkate alıp diğer yönü görememe gibi durumlar ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle değişik edebî metinler biçim ve içerik özellikleri ya da farklılıkları dikkate alınarak çok yönlü değerlendirilmelidir. Özellikle modern edebiyat kuramlarından yararlanılarak yapılan çalışmalarda metinlerin geleneksel yöntemlerle izah edilebilecek nitelikleri ihmal edilmemelidir.

İncelemeye çalıştığımız elifnâme metnini de farklı araştırmacılar değişik yönlerden bakarak, biçim bakımından bir sapma olduğu için Rus Biçimciliği bağlamında değerlendirmiş ya da kekeme diliyle yazılması nedeniyle deneysel edebiyat örneği olarak kabul etmişlerdir. Metnin diğer bir yönü elifnâme olmasıdır. Ayrıca, metin elifnâme ile kekeme dilini bir araya getirmiştir. Bir başka dikkate değer taraf da şiiri yazan şairin durumudur. Şair hem divan şiiri hem de halk şiiri tarzında yazan bir şair olarak, bu değişkenliği kullandığı tür ve biçimlerde de göstermiştir.

SONUÇ

Sonuç olarak; elifnâmelerle ilgili çalışmalarda son zamanlarda gözle görülür bir artış olmuş ve türün farklı özellik taşıyan yeni metinleri ortaya konularak incelenmiştir. Örnekler çoğalsa da ilk yapılan çalışmalarda söz konusu edilen hem divan şiirinde hem de halk şiirinde çeşitli şekillerine rastlanan elifnâmelerin tür mü biçim mi olduğu sorusuna verilen cevaplar aynı değildir. Bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Yapılan yeni çalışmalar elifnâmelerle ilgili bazı tartışmalı noktaların daha iyi aydınlatılmasını sağlayacaktır. Her ne kadar tartışmaya açık yönleri bulunsa da çeşitli biçim ve içerikte yazılabilen elifnâmeler; hüner isteyen ve her şairin kolayca yazamadığı şiirlerdir. Benderli Cesârî'nin elifnâme yazması onun sanat ve hüner gösterme çabası içinde olduğuna işaret etmektedir.

Benderli Cesârî'nin elifnâmesi benzer şiirlerle kıyaslandığında içerik ve söyleyiş bakımından çok güzel, başarılı olduğu söylenemese de şekil bakımından elifnâmelerin alışılmış örneklerine pek benzememesi yönüyle ilginçtir. Harflerin düzenlenmesine ve sıralanmasına yönelik uygulanan yöntem ve bu yöntem uygulanırken belirli bir sistematik düzen oluşturulması, özellikle kekeme dilinin taklidiyle ortaya konulan ses ve hece tekrarının sağladığı ahenk zenginliği metni farklılaştırmıştır. Bu farklılaştırma da metinle karşılaşan araştırmacıların yorumlarının aynı olmaması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla aynı metin modern teoriler ışığında bir yönüyle Rus biçimciliği açısından ele alınırken bir başka yönüyle kekeme dilini taklit etmesi bakımından deneysel edebiyat örneği olarak değerlendirilebilmiştir. Söz konusu değerlendirmelerde elifnâme olma ya da düzenli biçimde Arap harflerine yer verme özelliğiyle şiirin içeriği pek göz önünde bulundurulmamıştır.

Kısaca söylemek gerekirse; Cesârî'nin elifnâmesi, elifnâmelerin niteliklerinin tespitine yönelik başka araştırmalara katkıda bulunabilecek olmasının yanı sıra edebî metinlerin farklı bakış açılarıyla değerlendirilebileceğini de göstermektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, çok yönlü bakış açılarıyla incelenen metinlerin bütün özelliklerinin dikkate alınmasının gerektiği ve tespit edilen her özelliğin metnin bir yönünü aydınlayabileceğidir.

KAYNAKÇA

- Akkuş, Yasemin (2010). *Benderli Cesârî'nin (Ölüm: 1829) Dîvânı ve Dîvânçesi (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Batislam, H. Dilek (2017). "Mihrî Hatun'un Elifnâmeleri". *Uluslar Arası Türk Dili ve Edebiyatında Kadın Sempozyumu (4-6 Mayıs 2017 Amasya), Bildiriler Kitabı*. ed. M. Fatih Köksal, Mücahit Kaçar ve Mevlüt İlhan. Ankara: KIBATEK Yay. 185-196.
- Batislam, H. Dilek (2018). "Kıbrıslı Âşık Kenzî'nin Elif-Nâmeleri". *KKTC Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Adalarda Türk-İslâm Kültürü Sempozyumu (16-17 Kasım 2017-Lefkoşa), Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi Ocak, S.2: 7-16*.
- Candan, Gülşen (2012). "Senî Ali'nin Elifnâmesi". *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 7/1 Winter: 631-641*.
- Ciğa, Özkan (2020). "Deneysel Edebiyat Yönüyle Müstakil Bir Şiir Risâlesi: Cemâlî'nin (Bâyezîd) Er-Risâletü'l-'Acîbe Fi's-Sanâyi' Ve'l-Bedâyi' Adlı Eseri". *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 8 (16): 431-480*.
- Çelebioğlu, Âmil (1998a). "Kekeme Dili (Lisan-ı Pepegî) İle Şiirler". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: MEB Yay. 497-502.
- Çelebioğlu, Âmil (1998b)., "Elif Harfiyle İlgili Bazı Edebî Hususiyetler". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: MEB Yay. 607-624.
- Çelebioğlu, Âmil (1998c). "Harflere Dair". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: MEB Yay. 599-606.
- Çelebioğlu, Âmil (1998d). "Çocuk Dili (Lisan-ı Sıbyan) İle Yazılmış Şiirler". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: MEB Yay. 489-496.
- Çetin, Rıdvan (2020). "Seyyid Süleyman Mahvî Divanı'ndaki İki Elif-name". *İlahiyat Araştırmaları Dergisi / Journal of Divinity Studies 13, Haziran / June: 1-23*.
- Demirel, Mustafa (1996). "Âşık Paşa'nın Elifnâmesi ve Dil Özellikleri". *Bilig 3: 202-246*.
- Demirel, Mustafa (2017). "Eski Türk Edebiyatında Harflerin Dili". *Kültür Tarihimizde Gizli Diller*. ed. Emine Gürsoy Naskali ve Erdal Şahin. İstanbul: Ka Kitap. 289-303.
- Dilçin, Cem (1983). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK Yay.
- Eflatun, Muvaffak (2017). "Hoca Saadettin Efendi'nin Elifnâmesi". *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 12/30: 125-136*.
- Erdoğan, Hilal (2015). <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nehri> [erişim tarihi: 19.05.2021]
- Gökçimen, Ahmet (2010). "Türkmen Edebiyatında Elifnâme". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 43: 105-120..*

Güvenç, Ahmet Özgür (2013). "Latin Alfabesine Göre Ortaya Konan Elifnameler Üzerine". *Turkish Studies* 8/13: 1003-1016.

Kaplan, Hasan (2018). "Münîrî'nin Şiirlerinde Harf Simgeçiliği ve Şairin Elif-nâmesi". *Uluslararası Amasya Şairleri Bilim Şöleni, Amasya Üniversitesi, (4-6 Ekim 2018)*. Ankara: KIBATEK Yay. 177-208.

Kayaokay, İlyas (2015). "Rus Biçimciliği Kuramı İle Divan Şiirine Bakmak". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research* 8/39, August: 162-178.

Kınay, Nilay (2013). "Bir Edebî Tarz Örneği Olarak Sâdik Kemâlî'nin Elif-Nâmeleri". *Turkish Studies* 8/13: 1205-1213.

Koçoğlu, Turgut (2016). "Deneysel Edebiyat Yönüyle Dîvân Şiirinde Bir Tarz: Gazel-i Musanna' Yahut 'Gazel Ender Gazel'". *Hikmet, Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature], Prof. Dr. Mine Mengi Özel Sayısı 2/5*: 336-342.

Köksal, Fatih (2012). "Deneysel Edebiyatın Zirvesi: Ses Âteş, Sûret Âteş, Anlam Âteş". *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*. İstanbul: Kesit Yay. 135-143.

Köksal, M. Fatih (2016). "Eski Şiirimizin Kuş Dilli Şairleri". *Yâ Kebîkeç Mecmualar Arasında*. İstanbul: Kesit Yay. 223-232.

Kurnaz, Cemal (1990). "Lüknet". *Halk ve Divan Şiirinin Müştarekleri Üzerine Denemeler*. Ankara: Akçağ Yay. 117-123.

Kurnaz, Cemal (1997). "Lüknet". *Türküden Gazele Halk ve Divan Şiirinin Müştarekleri Üzerine Bir Deneme*. Ankara: Akçağ Yay. 471- 479.

Kurtoğlu, Orhan (2021). "Türk Edebiyatında Elifnâme ve Hüsnî'nin Elifnâme'si". *Doğan Kaya Armağanı, 70. Yaş Hatırası, C.II. Sivas: Vilayet Yayınevi. 867-881*.

Özcan, Hüseyin (2015). "Hataî'nin Elifnâme Şeklinde Yazdığı Düvazdeh". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 76: 191-204.

Özgül, M. Kayahan (2006). *Divan Yolu'ndan Pera'ya Selâmetle, Modern Türk Şiirine Doğru*. Ankara: Hece Yay.

Özgül, M. Kayahan (2018). *Osmanlı'nın Hazânında Gazel Dökümü, Modern Türk Şiirini Ararken*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Özkan, Ferudun Hakan (2012). "Kaygusuz Abdal'ın Elifnâmesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi* 64: 185-198.

Öztoprak, Nihat (2006a). "Bursalı Feyzi Efendi'nin Elifnâmeleri". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 35: 135-167.

Öztoprak, Nihat (2006b). "Elifnâme Yazma Geleneğine Göre Fuzûlî'nin Elifnâmesi Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Uluslar Arası V. Dil, Yazın, Değişibilim Sempozyumu Edebiyat, Edebiyat Öğretimi ve Değişibilim Yazıları*. İstanbul: Pegem A Yay. 327-336.

Öztoprak, Nihat (2009). " Elifnâmelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri". *Atatürk Üniversitesi Uluslar Arası Türklük Bilgisi Sempozyumu, Bildiriler 2 (K-Z), (25-27 Nisan 2007)*, Erzurum: 817-829.

Öztürk, Nuran (2012). "Elifnâme ve Nidâî'nin Elifnâmesi". *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu, Bildiriler, (20-22 Ekim 2011)*, Adana: 173-183.

Pala, İskender (1989). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, C. I-II. Ankara: Akçağ Yay.

Taş, Hakan (2008). "Deli Birader Gazali'nin Elifnâmesi". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 3/2, Spring: 642-652.

Taşkesenlioğlu, Lokman (2017). "Divan Edebiyatında Elifnâmeler ve Bilinmeyen İki Elifnâme Örneği: Memi Can Saruhânî ve Ömer Karîbî Elifnâmeleri". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (TAED)* 58: 159-202.

Tavukçu, Orhan Kemal (2017). "Akrostiş (Muvaşşah)". *Kültür Tarihimizde Gizli Diller*. Ed. Emine Gürsoy Naskali ve Erdal Şahin. İstanbul: Ka Kitap. 257-273.

Topal, Ahmet (2017). "DeneySEL Yönüyle Müselsel Gazel". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (ERZSOSDE)* X-II: 165-178.

Tökel, Dursun Ali (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*. Ankara: Akçağ Yay.

Tökel, Dursun Ali (2003). *Divan Şiirinde Harf Simgenciligi*. Ankara: Hece Yay.

Tökel, Dursun Ali (2009). "Nâbî'den Cüce Diliyle Yazılmış Bir Şiir". *Beden Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yay. 267-276.

Tökel, Dursun Ali (2010). *DeneySEL Edebiyat Yönüyle Divan Şiiri*. Ankara: Hece Yay.

Turan, Selami (2004). "Hatâyî'nin Elifnâme Tarzında Yazılmış Şiirleri". *Araştırmalar, İnsan Bilimleri Araştırmaları* 11, Isparta: 107-125.

Turan, Selami (2007). "Sultan da Elif-Ba Yazar: Muhibbî'nin Elifnâmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*. Isparta: 627-633.

Turan, Selami ve Çetin, Kamile (2012). "Elifnâmelerde Dil ve Üslup Özellikleri Mihrî ve Nesîmî Örneği". 2. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (Dil ve Üslup İncelemeleri)*, (19-21 Ekim 2011). Isparta: 1099-1020.

Uz, Özkan ve Yıldız Enes (2019). "Muhyî'nin Elifnâme Tarzıyla Yazdığı 'Arz-ı Hâli'". *Turkish Studies Language and Literature* 14/3, Skopje/Macedonia-Ankara/Turkey: 1587-1601.

Yekbaş, Hakan (2012). "Divan Şairinin Sessiz ve Gizli Anlatımı: Muvaşşah". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7/3, Summer: 2649-2700.

Yıldırım, Nimet (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kbalcı Yay.